ISSN 2654-2366

Archive

Archive Offprint

ARCHIVE

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 6 – 2010 Offprint

Volume No: Archive Volume 6, 2010
Editor: K. Kalogeropoulos
Date: June 02, 2010

Παραπομπή ως: Λαγουδάκη, Ε. (2010), Τα μοναρχικά καθεστώτα στην Ευρώπη από τον 16ο έως τον 18ο αιώνα, *Archive*, 6, σσ. 57-63 DOI: 10.5281/zenodo.4555227

Τα μοναρχικά καθεστώτα στην Ευρώπη από τον 16ο έως τον 18ο αιώνα

Λέξεις κλειδιά: *ανεξέλεγκτος δεσποτισμός*, *απολυταρχισμός*, *αστική τάξη*, *βογιάροι*, *δουλοπάροικοι*, *δούμα*, *κομουνέρος*, *κόρτες*, *μοναρχία*, *πληβείοι*, *φεουδαρχία*

Ε. Λαγουδάκη, Πολιτισμολόγος (ΕΑΠ)

Abstract

During sixteenth till eighteenth century various dynasties imposed absolute monarchy on the great European states, making royal power stronger than ever. Of course, the concept of the state had not yet taken the form it has in modern times. States, these new political structures, often had no territorial continuity, as their borders were often changed and treated by their kings as family feuds.

Στη διάρκεια των Πρώιμων Νέων Χρόνων οι διάφοροι δυναστικοί οίκοι επέβαλαν στα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη την απόλυτη μοναρχία, κάνοντας τη βασιλική εξουσία ισχυρότερη από ποτέ άλλοτε. Βέβαια η έννοια του κράτους δεν είχε λάβει ακόμα τη μορφή που έχει στις μέρες μας. Τα κράτη, αυτά τα νέα πολιτικά οικοδομήματα, πολλές φορές δεν είχαν εδαφική συνέχεια, καθώς μεταβάλλονταν συχνά τα σύνορά τους και αντιμετωπίζονταν από τους βασιλείς τους ως οικογενειακά φέουδα. Προσπαθούσαν να τα διατηρήσουν και να τα επεκτείνουν μέσω πολεμικών συγκρούσεων ή κατάλληλων γάμων και κληρονομιών, χωρίς να υπολογίζουν τους υπηκόους τους οι οποίοι θεωρούνταν κτήμα του κράτους. Άλλωστε, υπήκοος ενός κράτους χαρακτηριζόταν κάποιος από τον μονάρχη στον οποίο κατέβαλε τους φόρους που του αναλογούσαν ή από τον ηγεμόνα που του απένεμε τη δικαιοσύνη. (Ράπτης, 1999, σσ. 165, 176 & 182, Burns, 1983 σ. 197, Berenger-Durand, 1990, σσ. 8-9).

Την περίοδο αυτή η κοινωνία χαρακτηριζόταν από έντονες αντιθέσεις. Παρουσιάστηκε μεγάλη αύξηση του πληθυσμού και των τάσεων αστικοποίησης. Η μεσαία (αστική) τάξη έκανε την εμφάνισή της και αποτελείτο κυρίως από φιλόδοξους και ικανούς εμπόρους που συσσώρευαν πλούτο, αποκτούσαν γη, μόρφωση και ονειρεύονταν μια συγχώνευση με την ελίτ. Όμως, δεν έχαιραν εκτίμησης από την ανώτερη τάξη, που τούς θεωρούσε κατώτερους και δεν τους επιτρεπόταν να καταλαμβάνουν κυβερνητικές θέσεις, οι οποίες αποτελούσαν αποκλειστικό προνόμιο της αριστοκρατίας. Η μέχρι τότε υπολογίσιμη παπική εξουσία υποβαθμίστηκε απέναντι στην κοσμική, γιατί η χριστιανική εκκλησία διχάστηκε από τον Προτεσταντισμό και διαρρήχθηκε η ενότητά της. Εντούτοις ο κλήρος εξακολουθούσε να είναι προνομιούχος τάξη. Οι ευγενείς αποτελούσαν την ελίτ των κοινωνικών τάξεων, κερδίζοντας πλούτο από την εκμετάλλευση της γης, η οποία ήταν κληρονομική όπως και οι τίτλοι ευγενείας. Από την άλλη, η αγροτική τάξη, που αποτελούσε σε πολλές περιπτώσεις το 90% του πληθυσμού, στήριζε την οικονομία με τη φορολόγησή της, την αγροτική παραγωγή για τη διατροφή των πόλεων, εφοδίαζε τα στρατεύματα με στρατιώτες και ζούσε κάτω από δύσκολες συνθήκες (Ράπτης, 1999, σ. 187, Αρβελέρ-Aymard, 2003, σσ. 95-105 & σσ. 140-141, Burns, 1983, σσ. 182-183 & σσ. 191-192, Berenger-Durand, 1990, σσ. 219-225).

Η πολιτική θεωρία της απόλυτης μοναρχίας

Κορυφαίοι πολιτικοί στοχαστές της εποχής όπως ο Γάλλος Ζαν Μποντέν και ο Άγγλος Τόμας Χομπς διατύπωσαν την άποψη ότι η απόλυτη μοναρχία ήταν το ιδανικό σύστημα διακυβέρνησης. Έπρεπε να είναι απεριόριστη και δε δεσμευόταν από κανένα νομοθετικό ή αντιπροσωπευτικό σώμα. Παρείχε ασφάλεια στους υπηκόους της οι οποίοι για το λόγο αυτό όφειλαν απόλυτη υπακοή στο δια βίου μονάρχη τους και δεν τους αναγνωριζόταν το δικαίωμα εξέγερσης. Ο μονάρχης είχε το δικαίωμα να κυβερνά δεσποτικά, επειδή ο Θεός και ο λαός του είχαν δώσει την απόλυτη, τελεσίδικη και αμετάκλητη εξουσία (Ράπτης, 1999, σ. 183, Burns, 1983, σσ. 236-237, Anderson, 2003, σ. 47).

Ο ανεξέλεγκτος δεσποτισμός και θεσμοί ελέγχου της απόλυτης μοναρχίας

Στο πλαίσιο αυτό κινείται η διακυβέρνηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είναι και το μοναδικό κράτος στην Ευρώπη που κυβερνάται από ανεξέλεγκτο δεσποτισμό με βάση τα ανατολικά πρότυπα. Ο σουλτάνος είναι ο μοναδικός άρχοντας και έχει δικαιώματα ζωής ή θανάτου σε όλους τους υπηκόους του ανεξαρτήτως τάξεων, θέσεων και αξιωμάτων. Όλες οι εξουσίες άγονται και φέρονται από αυτόν και οι εδαφικές εκτάσεις της αυτοκρατορίας είναι ιδιοκτησία του. Η κινητήρια δύναμη της αυτοκρατορίας είναι ο στρατός με αποκλειστικό έργο την εδαφική της επέκταση. Το μιλιταριστικό αυτό κράτος ελέγχει και εξουσιάζει όλες τις δραστηριότητες των υπηκόων του (Anderson, 2003, σσ. 362-379, Ράπτης, 1999, σ. 195, Zurcher, 2004, σσ. 55-60).

Στην υπόλοιπη Ευρώπη, η πραγματικότητα είναι εντελώς διαφορετική στην πράξη από τη θεωρία. Ο Perry Anderson στο βιβλίο του *Το απολυταρχικό κράτος* μάς πληροφορεί ότι «*Καμιά δυτική μοναρχία δεν διέθετε ποτέ απόλυτη εξουσία πάνω στους υπηκόους της, με την έννοια του ανεξέλεγκτου δεσποτισμού*» (Anderson, 2003, σ. 47). Πράγματι, η μοναρχική εξουσία περιοριζόταν από τους γραπτούς και άγραφους νόμους, τις παραδόσεις και τα εθιμικά δίκαια, που κατά κανόνα σέβονταν οι μονάρχες. Επίσης τα οικονομικά συμφέροντα και προνόμια των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, κυρίως των ευγενών και του κλήρου, δέσμευαν την βασιλική εξουσία η οποία φρόντιζε να τις ικανοποιεί, γιατί ήταν οι άμεσοι υποστηρικτές της. Τέλος τα όργανα αντιπροσώπευσης των τάξεων –ευγενείς, κλήρος, εκπρόσωποι πόλεων- ασκούσαν μια μορφή ελέγχου και αποτελούσαν ένα αντίβαρο στη μοναρχική εξουσία. Παρόλο που παρακάμπτονταν, παρακωλύονταν και προοδευτικά υποβαθμίζονταν, σπανίως διαλύονταν από τους μονάρχες. Για τους υπόλοιπους υπηκόους η μοναρχία ήταν ένας απόμακρος θεσμός και ο μονάρχης απλώς ένα σύμβολο. Οι λαϊκές μάζες ήταν ανομοιογενείς και αμόρφωτες. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και η έλλειψη επικοινωνίας και μεταφορικών μέσων, δεν επέτρεπαν στην μοναρχική εξουσία να φτάσει μέχρι τη βάση της κοινωνικής πυραμίδας. Έτσι, οι κατώτερες τάξεις εξουσιάζονταν από τους φεουδάρχες και τους ιδιοκτήτες της γης, οι οποίοι τους απομυζούσαν. (Ράπτης 1999, σσ. 183, 187, Burns, 1983, σ. 198, Αρβελέρ-Maurice, 2003, σσ. 103-105, & σσ. 132-145, Anderson, 2003, σσ. 40-45).

Δυνάμεις στήριξης της απόλυτης μοναρχίας

Η απόλυτη μοναρχία, στηριζόμενη στα πλούτη που απέφεραν οι ανακαλύψεις, το εμπόριο και η φορολογία, συντηρούσε ισχυρό γραφειοκρατικό μηχανισμό και μορφωμένη υπαλληλία μέσω των οποίων ασκούσε την εξουσία της. Επιπλέον, διατηρούσε ετοιμοπόλεμο μισθοφορικό στρατό για την επιβολή της τάξης στο εσωτερικό και για επεκτατικούς πολέμους στο εξωτερικό. Τέλος η εύνοια των πλούσιων αστών των πόλεων, η αριστοκρατική τάξη και ο κλήρος εξέθρεψαν και στήριξαν την απολυταρχία προκειμένου να προστατεύσουν και να σταθεροποιήσουν τα δικά τους προνόμια. Αυτές οι σχέσεις της αριστοκρατίας με την μοναρχία

για τη διακυβέρνηση και την εφαρμογή της εξουσίας άλλες φορές ήταν ωφέλιμη και άλλες δημιουργούσε προβλήματα (Ράπτης, 1999, σ. 182, Burns, 1983, σ. 198, Αρβελέρ-Aymard, 2003, σσ. 132-145, Anderson, 2003, σσ. 14-32).

Ισπανία

Το 1496 τα βασίλεια της Καστίλης και της Αραγονίας ενώθηκαν μετά τον γάμο των διαδόχων των θρόνων τους. Οι μονάρχες του ανομοιογενούς αυτού βασιλείου υποστήριξαν και χρηματοδότησαν τις εξερευνήσεις με αποτέλεσμα τα νέα εδάφη να τους αποφέρουν απίστευτο πλούτο. Η εδαφική έκταση του βασιλείου αυτού επεκτείνεται μέσω της πατρογονικής κληρονομιάς της Πορτογαλίας, εδαφών της Γερμανικής αυτοκρατορίας και ορισμένων ιταλικών βασιλείων. Έτσι η Ισπανία κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα έγινε η πρώτη μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη. Οι Ισπανοί μονάρχες πίστευαν ότι ο Θεός τους είχε εμπιστευθεί την εξουσία και έπρεπε να επιβάλουν τη ρωμαιοκαθολική πίστη τους σε όλους τους υπηκόους του απέραντου βασιλείου τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τις θρησκευτικές διώξεις όλων όσοι δεν είχαν την ίδια πίστη με τους ηγεμόνες με την εφαρμογή του θεσμού της Ιεράς Εξέτασης. Οι αντιπροσωπευτικοί θεσμοί των τεσσάρων τάξεων –μεγιστάνες, κατώτεροι ευγενείς, κλήρος και αστοί- τα «Κόρτες», υποτάχθηκαν προοδευτικά και συνεδρίαζαν περιστασιακά για να ψηφίσουν νέους νόμους και φόρους του μονάρχη. Από αυτούς τους φόρους εξαιρούνταν οι δύο πρώτες τάξεις και επομένως δεν είχαν λόγους να μην υποστηρίζουν τις μοναρχικές αποφάσεις. Οι μονάρχες απέσπασαν από την Παποσύνη τα εκκλησιαστικά προνόμια και προσπάθησαν να δημιουργήσουν μια αποτελεσματική εκτελεστική εξουσία, υιοθετώντας τον θεσμό των αντιβασιλέων και σχηματίζοντας διάφορα συμβούλια (πολέμου, οικονομικών , του κράτους, των αποικιών, κ.λπ.).

Αυτοί οι θεσμοί στηρίζονταν από μορφωμένους υπαλλήλους, νομομαθείς, γραφειοκράτες ή ανθρώπους της εκκλησίας. Οι υψηλόβαθμες θέσεις των συμβουλίων αποδίδονταν σε ανώτερους ευγενείς, αξιωματούχους και αρχιερείς, στους οποίους μεταβιβαζόταν μέρος της εξουσίας των μοναρχών. Σε τοπικό επίπεδο τη διακυβέρνηση των επαρχιών είχε στα χέρια της μια αριστοκρατία που συγκέντρωνε όλες τις φεουδαρχικές εξουσίες. Επίσης, είχε την απόλυτη εξουσία και στον Νέο Κόσμο όπου ληστεύοντας και σφάζοντας ιθαγενείς στο όνομα του βασιλιά, οικοδόμησε ένα φεουδαρχικό σύστημα, προκειμένου να αυξήσει τον πλούτο της. Στις αρχές του 16 ου αιώνα, η δυναστική πολιτική των καταχρήσεων και των αυθαιρεσιών των μικρών ευγενών που είχαν την τοπική διοίκηση, ξεσήκωσε τις λαϊκές μάζες. Η προσπάθεια της μοναρχίας για την καταστολή του κινήματος των «Κομουνέρος» κατέληξε σε θρίαμβο των βασιλικών στρατευμάτων και του κύριου όγκου της αριστοκρατίας. Τα προβλήματα της εκπροσώπησης της εξουσίας των μοναρχών έγιναν έντονα αντιληπτά και στις φλαμανδικές πόλεις, όπου οι αντιπρόσωποι του μονάρχη παραβίαζαν συστηματικά τα προγονικά προνόμια του λαού.

Δημιουργήθηκαν προβλήματα οικονομικά πολιτικά και θρησκευτικά. Ο βασιλικός στρατός με επικεφαλής αριστοκράτες εκπροσώπους της μοναρχίας, κατέπνιξε τα κινήματα και τις εξεγέρσεις που ξέσπασαν. Η αντιμετώπιση αυτή δεν εξομάλυνε την κατάσταση, με αποτέλεσμα να διατηρηθούν οι φυγόκεντρες τάσεις αυτών των πόλεων, μέχρι την τελική απόσχιση επτά επαρχιών του βορρά από το Ισπανικό στέμμα, των «Ηνωμένων Επαρχιών», στις αρχές του 17ου αιώνα. Μια άλλη εξέγερση ξεπεσμένων ευγενών, κατώτερου κλήρου, αγροτών, ανέργων, εργατών, στα μέσα του 17ου αιώνα, η «Καταλανική Επανάσταση», συγκλόνισε τη χώρα και συντρίφτηκε χάρη στην επέμβαση των Γάλλων με την παρακίνηση των Ισπανών μοναρχών και ευγενών. Παράλληλα η αριστοκρατία της Πορτογαλίας εξεγέρθηκε μετά την απώλεια της

Βραζιλίας και η χώρα ξανακέρδισε την ανεξαρτησία της. Ένα ακόμα αριστοκρατικό πραξικόπημα, αυτό του 1677, οδήγησε και σε τυπικό κατακερματισμό της διοίκησης με το πέρασμα της κεντρικής πολιτικής εξουσίας στα χέρια της τάξης των μεγιστάνων.

Έτσι, μετά τον θάνατο του τελευταίου Αψβούργου βασιλιά χωρίς νόμιμο διάδοχο και τη δημιουργία του προβλήματος της διαδοχής του ισπανικού θρόνου στα τέλη του 17ου αιώνα, η Ισπανία έγινε εύκολη λεία του μονάρχη της γειτονικής Γαλλίας, ο οποίος επέβαλε τον γαλλικό απολυταρχισμό μέσω του εγγονού του. (Ράπτης, 1999, σσ. 122, 157 & σσ. 135-137, Berstein-Milza, 1997, σσ. 366-373 & σσ. 420-423, Burns, 1983, σσ. 220-221 & 233, Αρβελέρ-Maurice, 2003, σσ. 142-143, Anderson, 2003, σσ. 56-82, Berenger-Durand 1990, σσ. 27-28, 47-51, 84-86 & 99-101, Berenger-Contamine, 1990, σ. 320).

Γαλλία

Οι μονάρχες της Γαλλίας ήδη από την εποχή του εκατονταετούς πολέμου συντηρούσαν τακτικό στρατό και είχαν το δικαίωμα είσπραξης φόρων σε τακτά χρονικά διαστήματα ενώ ο γραφειοκρατικός μηχανισμός δούλευε ικανοποιητικά. Όσο περνούσαν τα χρόνια η σύγκληση των «συνελεύσεων των τάξεων» – ευγενών, κλήρου και αστών – γινόταν όλο και πιο αραιά γιατί σπανίως επικύρωναν τις αποφάσεις των μοναρχών. Τα διάφορα κρατικά συμβούλια και σώματα επανδρώνονταν από ανώτερους στρατιωτικούς, ευγενείς, εκπρόσωπους του κλήρου και δικαστικούς. Η μοναρχία, σε ένα κράτος που είχε γνωρίσει ισχυρό φεουδαρχικό σύστημα, προσπαθούσε να ελέγξει την αριστοκρατία και την εκκλησία προκειμένου να ενισχύσει τη δική της εξουσία. Απέκτησε το δικαίωμα να επεμβαίνει στα εκκλησιαστικά ζητήματα, εξάλειψε μεγάλους δυναστικούς οίκους και ενσωμάτωσε τη γη τους καθώς και τις απομακρυσμένες επαρχίες κάτω από την εξουσία της. Κατά τον 16ο αιώνα η κυβέρνηση της Γαλλίας βρίσκεται στα χέρια ευγενών και ιεραρχών ενώ η «τρίτη τάξη» κατέχει σπουδαίες θέσεις στην πολιτική και ποινική δικαιοσύνη όσο και στα δημόσια οικονομικά. Για να αντιμετωπισθεί η διοικητική ενότητα του πολυπληθέστερου κράτους στην Ευρώπη αυξήθηκε ο αριθμός των επαρχιών. Οι διοικητές τους , βασιλικοί πρίγκιπες και ευγενείς, δρούσαν σαν αυτόνομοι άρχοντες ασκώντας διάφορες εξουσίες. Οι θρησκευτικοί πόλεμοι που ξέσπασαν στη Γαλλία αυτή την περίοδο εξελίχθηκαν σε εσωτερικούς φεουδαρχικούς αγώνες ανάμεσα σε ανταγωνιστικές οικογένειες μεγιστάνων για τον έλεγχο της μοναρχίας. Το ξέσπασμα αυτό απελευθέρωσε επαναστατικές δυνάμεις των πληβείων που λιμοκτονούσαν σε πόλεις και ύπαιθρο εξαιτίας της φορολογίας και των δύσκολων συνθηκών διαβίωσης. Η τάξη των ευγενών κάτω από αυτό τον κίνδυνο συσπειρώθηκε και τις σύντριψε.

Η μοναρχία με πρωτεργάτες τους πρωθυπουργούς της, ενίσχυσε τη γραφειοκρατία τοπικά και κεντρικά, με την καθιέρωση του θεσμού της εξαγοράς δημοσίων θέσεων, οι οποίες καταλαμβάνονταν κυρίως από την ανερχόμενη αστική τάξη που αναπτυσσόταν γοργά σε αριθμό και σε περιουσία. Οι μονάρχες ανησυχούσαν ιδιαίτερα για τους αριστοκράτες που τους ανταγωνίζονταν, τους οποίους εξάλειψαν είτε δολοφονώντας τους πιο επικίνδυνους, είτε δημεύοντας τις περιουσίες τους, είτε καθιστώντας τους αυλικούς. Επίσης, καθιέρωσαν συστήματα αστυνόμευσης και ελέγχου της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η γαλλική μοναρχία έφθασε στο απόγειό της με τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ (1643-1715), την ενσάρκωση της απόλυτης μοναρχίας. Ο «ελέω Θεού» μονάρχης ανέλαβε προσωπικά τη διοίκηση ολόκληρου του κρατικού μηχανισμού συγκεντρώνοντας στα χέρια του όλες τις εξουσίες. Η διοικητική ανάπτυξη ενισχύθηκε, με τη χώρα να διαιρείται σε περισσότερες επαρχίες και ο βασιλικός επόπτης –του οποίου η θέση έγινε με τον καιρό κληρονομική- ήταν η ανώτερη

εξουσία. Ο στρατός έγινε τεράστιος σε μέγεθος και μια μηχανή αστυνόμευσης επανδρωμένη από μέλη των κρατικών σωμάτων έλεγχε τα πάντα σε όλη τη Γαλλία. Έτσι αφοπλίστηκε η επαρχιακή αριστοκρατία και καταστέλλονταν οι λαϊκές εξεγέρσεις. Οι «συνελεύσεις των τάξεων» αδυνατούσαν να διαπραγματευτούν τους φόρους και οι φορολογικές απαιτήσεις αυξήθηκαν. Την περίοδο αυτή οι ευγενείς εκδήλωσαν τη δυσαρέσκειά τους απέναντι στη μοναρχία για τη διαρκώς αυξανόμενη δύναμη των δικαστικών στα κρατικά συμβούλια με τη κίνημα της «Σφενδόνης». Μέλη της ανώτερης αριστοκρατίας, κάτοχοι δημοσίων θέσεων και η αστική τάξη των πόλεων υποκινούσαν λαϊκές εξεγέρσεις προς όφελός τους. Η μοναρχία μέχρι και το 1653 είχε εξολοθρεύσει και τους τελευταίους πυρήνες του κινήματος. Οι ανώτεροι ευγενείς εξαναγκάσθηκαν να διαμένουν στις Βερσαλλίες και απομακρύνθηκαν από την εξουσία των εδαφικών περιοχών τους. Ο δεσμός τους όμως με το κράτος δεν άλλαξε, αφού αυτό εξακολουθούσε να προστατεύει τα βασικά τους συμφέροντα. Η τάξη των ευγενών παρέμενε πιστή στη μοναρχία, γιατί απαλλαγμένη από χρηματικές επιβαρύνσεις, σταδιακά μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα, κατέλαβε πλήρως τον κρατικό μηχανισμό.

Οι διαρκείς πολεμικές συγκρούσεις και η κατάρρευση της αποικιακής αυτοκρατορίας της Γαλλίας μετά τον Επταετή πόλεμο με την Αγγλία (1756-1763), εξάντλησαν το κράτος. Υπερχρεωμένο με δάνεια και δημόσιο ταμείο ελλειμματικό, προσπάθησε να φορολογήσει τον πλούτο των ευγενών. Οι ευγενείς απαιτούσαν σε αντάλλαγμα πολιτικά δικαιώματα στη διεύθυνση του βασιλικού κράτους που απέτυχε τελικά να τους φορολογήσει. Η αριστοκρατία από την οποία προερχόταν ο απολυταρχισμός, στην οποία στηριζόταν και υπεράσπιζε τα συμφέροντά της, ποτέ δεν τον αποδέχθηκε και δεν τον εμπιστεύθηκε απόλυτα. Άλλωστε οι αποφάσεις της μοναρχίας δεν ήταν υπόλογες στην τάξη των ευγενών, ήταν αυθαίρετες και επωμιζόταν η ίδια τις συνέπειες. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα στο κράτος και την τάξη των ευγενών έφερε τελικά την κοινή καταστροφή τους το 1789 με τη γαλλική επανάσταση. (Ράπτης, 1999, σσ. 184-185, Berstein-Milza, 1997, σσ. 405-412, Burns, 1983, σσ. 214-220 & 230-235, Αρβελέρ-Aymard, 2003, σσ. 140-142, Anderson, 2003, σσ. 82-110, Berenger-Durand, 1990, σσ. 11-16, 25-26 & 52-54).

Ρωσία

Ο μεγαλύτερης διάρκειας απολυταρχισμός που έφθασε άθικτος μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα είναι εκείνος της Ρωσίας. Σε αντίθεση με τη Δύση ο ανατολικός απολυταρχισμός ήταν ένας καταπιεστικός φεουδαρχικός μηχανισμός που σταθεροποίησε τη δουλοπαροικία. Οι τσάροι, όπως είχαν αυτοανακηρυχθεί, απαλλοτρίωσαν εδάφη εχθρικών τους γαιοκτημόνων και δημιούργησαν σώματα φρουρών, στους οποίους παραχωρούσαν κτήματα για τις υπηρεσίες τους. Επέτρεψαν στην τάξη των ιππέων πολεμιστών να καθορίζουν την πρόσοδο που θα αποσπούσαν από τους αγρότες τους καθιστώντας τους για πρώτη φορά κύριους του ανθρώπινου δυναμικού στη γη τους. Εκσυγχρόνισαν το φορολογικό σύστημα, κατάργησαν τις προμήθειες από επαρχιακούς αξιωματούχους και ίδρυσαν κεντρικό θησαυροφυλάκιο. Την τοπική αυτοδιοίκηση επάνδρωνε η αριστοκρατία με αντάλλαγμα τις υπηρεσίες της στο κράτος. Τα στρατιωτικά, οικονομικά και διοικητικά μέτρα ενίσχυσαν σε σημαντικό βαθμό την κεντρική εξουσία την οποία συνεπικουρούσε στο έργο της το «Σομπόρ» – η συνέλευση των εκπροσώπων του ορθόδοξου κλήρου, των βογιάρων και των αξιωματούχων ευγενών.

Για να αποφύγουν οι τσάροι την ερήμωση της επαρχίας από τις διαρκείς μετακινήσεις των αγροτών που προσπαθούσαν να γλιτώσουν από τις λεηλασίες των Τατάρων, τη φορολογία, την πανώλη και άλλες συμφορές, έλαβαν την απόφαση να προσδέσουν τους δουλοπάροικους με τη γη απαγορεύοντας κάθε μετακίνηση. Το διάταγμα αυτό ήταν το αποκορύφωμα του

συστήματος της δουλοπαροικίας στις αρχές του 17ου αιώνα. Η ετερογενής λαϊκή μάζα που αντέδρασε συντρίφτηκε, συσπειρώνοντας τις γραμμές της αριστοκρατίας το 1613 γύρω από τον νεαρό βογιάρο Μιχαήλ Ρωμανόφ. Αυτή η δυναστεία των Ρωμανόφ εφάρμοσε τον απολυταρχισμό στη Ρωσία για τα επόμενα 300 χρόνια. Η ολιγάριθμη ελίτ της ρώσικης αριστοκρατίας, οι βογιάροι, ήταν εξαιρετικά πιο πλούσια από τους κατώτερους ευγενείς. Είχε στα χέρια της την κεντρική γραφειοκρατία, το ρωσικό στρατό και μεγάλο αριθμό δουλοπάροικων, τους οποίους παρέσυραν στη γη τους από τη γη των κατώτερων ευγενών, με την παροχή καλύτερων γεωργικών συνθηκών. Η ένταση ανάμεσα στους βογιάρους και τους μικρότερους γαιοκτήμονες οδήγησε τη μοναρχία στην νομοθέτηση της δουλοπαροικίας της αγροτιάς το 1649. Οι δουλοπάροικοι δέθηκαν στο εξής αμετάκλητα με το πρόσωπο των κυρίων τους, οι οποίοι μπορούσαν πλέον να τους πουλούν και χωριστά από τις οικογένειές τους, ενώ η γη κηρύχθηκε κληρονομική και απαγορεύθηκε η αγορά ή η πώλησή της. Η τοπική αυτοδιοίκηση καταργήθηκε και ενσωματώθηκε στην κεντρική μηχανή. Η απαγόρευση της μετανάστευσης των αγροτών και η φορολογία που τριπλασιάσθηκε οδήγησαν στη μεγάλη αγροτική εξέγερση των κοζάκων το 1670 που συσπείρωσε για άλλη μια φορά τη μοναρχία και την αριστοκρατία.

Κατά το τέλος του 17ου αιώνα οι απαιτήσεις του απολυταρχισμού επέβαλαν τη χαλιναγώγηση των βογιάρων, που δρούσαν πίσω από τους τσάρους και η «Δούμα» –το αντιπροσωπευτικό σώμα τους- διαλύθηκε. Μεγάλο μέρος του κρατικού προϋπολογισμού αφιερωνόταν στη συντήρηση επαγγελματικού στρατού και ναυτικού και η γραφειοκρατία διπλασιάσθηκε. Το Πατριαρχείο καταργήθηκε και μια διορισμένη Ιερά Σύνοδος υπέταξε την εκκλησία στο κράτος.

Ο 18ος αιώνας βρίσκει τους Ρώσους μονάρχες επηρεασμένους από τις ιδέες του Διαφωτισμού. Ωστόσο οι φόροι που πλήρωναν οι δουλοπάροικοι αυξήθηκαν πάνω από πέντε φορές, οι κρατικές αγγαρείες δεν μειώνονταν και οι κρατικοί αγρότες δανείζονταν για ιδιωτική εκμετάλλευση σε ευγενείς. Η παραχώρηση από τους μονάρχες της Χάρτας της αριστοκρατίας (1785), κατοχύρωσε μόνο τα προνόμια της ανώτερης τάξης. Εξασφάλισαν μεταξύ άλλων δικαστικό έλεγχο επί των αγροτών, μέτρο που μεταβίβασε κάποιες τοπικές λειτουργίες στους ευγενείς. Η φοβερή σε μέγεθος και ορμή αγροτική επανάσταση που ξέσπασε κινητοποιώντας ανομοιογενείς μάζες πληβείων σε μια απελπισμένη επίθεση εναντίον της κυρίαρχης τάξης πραγμάτων, δεν θορύβησε διόλου την απόλυτη μοναρχία, που εξακολούθησε το σφικτό εναγκαλισμό της με την αριστοκρατία σε ένα φεουδαρχικό μηχανισμό που επιβίωσε μέχρι τον 20ό αιώνα, για να ανατραπεί τελικά από την τελευταία και μεγαλύτερη προλεταριακή επανάσταση (Ράπτης, 1999, σσ. 187, 190, Berstein-Milza, 1997, σσ. 401-402, Burns, 1983, σσ. 193 & 226-229, Αρβελέρ-Aymard, 2003, σσ. 99, 144, Anderson, 2003, σσ. 329-346, Berenger-Durand 1990, σσ. 17-18 & 101-102).

Επίλογος

Ο απολυταρχισμός στην Ευρώπη είχε διαφοροποιήσεις και παραλλαγές. Όμως όλα τα μοναρχικά κράτη αυτής της εποχής έβαλαν τέλος στον κατατεμαχισμό της εξουσίας. Η αριστοκρατία των γαιοκτημόνων κατέχει τον κύριο όγκο του κρατικού μηχανισμού ανταλλάσσοντας την αντιπροσώπευσή της στη συνέλευση των τάξεων με γραφειοκρατικές θέσεις. Οι μονάρχες στηρίζονται στην αριστοκρατική τάξη –μέλη της οποίας είναι και οι ίδιοι- για να κυβερνήσουν και παραμένουν απόμακροι και μισητοί από την πλειοψηφία των υπηκόων τους. Τα οικονομικά και κοινωνικά προνόμια της αριστοκρατίας, που δεν μπόρεσαν ποτέ να παραβιαστούν, τής εξασφάλισαν την κυριαρχία της. Η συνεχής αντιπαράθεση όμως της εξουσίας με την ανώτερη κοινωνικά τάξη δημιούργησε προβλήματα στους μονάρχες, οι οποίοι δεν μπόρεσαν ποτέ να επιβάλουν ουσιαστικά και απόλυτα τη βούληση τους στους υπηκόους

τους, με την έννοια του ανεξέλεγκτου δεσποτισμού. Όπως επισημαίνει ο Perry Anderson, η βασική χαρακτηριστική διαφορά των απόλυτων μοναρχιών της Ευρώπης από τον ανεξέλεγκτο δεσποτισμό μοναρχών άλλων χωρών είναι η σταθεροποίηση της «απόλυτης» ατομικής ιδιοκτησίας (Anderson, 2003, σσ. 429-432).

Βιβλιογραφία

Anderson, P. (1986), *Το Απολυταρχικό Κράτος*, Αθήνα: Οδυσσέας.

Αρβελέρ, Ε. και Aymard, M. (2003), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα: Σαββάλας.

Berenger, J., Contamine, P. και Rapp, F. (1990), *Γενική Ιστορία της Ευρώπης: Η Ευρώπη από το 1300 μέχρι το 1660*, τόμ. Γ΄, Αθήνα: Παπαζήσης,

Berenger, J., και Durand, Y. (1990), *Γενική Ιστορία της Ευρώπης: Η Ευρώπη από το 1660 μέχρι το 1789*, τόμ. Δ΄, Αθήνα: Παπαζήσης,

Berstein, S., Milza, P. (1997), *Ιστορία της Ευρώπης: Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη, 5ος-18ος αιώνας*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Burns, E. (1983), *Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής,

Zurcher, J. E. (2004), *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ράπτης, Κ. (1999), *Γενική Ιστορία της Ευρώπης*, τόμ. Α΄ , Πάτρα: ΕΑΠ .

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG